

ÖRKÉNYI LÁSZLÓ

Az alkalmazottak által harmadik személynek okozott károkért való felelősség

Bevezetés

Az alkalmazottak károkozásaiért való felelősség intézménye a modern jogfejlődés terméke, melyet az ipari forradalom által előidézett társadalmi-gazdasági változások, s a nyomokban a jogrendszerrel szemben támasztott új igények hívtak életre a múlt század végén. A más érdekében végzett munka uralkodóvá válásával, valamint az alkalmazottakra bízott tevékenységek okozta károk gyakoriságának és mértékének növekedésével a társadalom új, igazságos megoldást követelt ezeknek a károknak az elosztására és megtérítésére. Azonban a vétkességen alapuló hagyományos római jogi felelősségi rendszer alapján nem lehetett elfogadhatóan rendezni e kérdéseket.

Hasonló okok miatt szintén ekkor merült fel a veszélyes, vagy nagy kiterjedésű üzemek által okozott károkért való fokozottabb felelősség bevezetésének igénye. E tényezők együttes hatására végül megindult a vétkességi rendszer bomlása,¹ és annak korlátait szétfeszítve kialakult az objektív, vétkesség nélküli felelősség intézménye, majd némi késéssel a jogtudomány kidolgozta ennek elvi hátterét is. De a fejlődés csak a veszélyes üzemek terén hozott áttörést, mert a másik motiváló tényezőt jelentő alkalmazotti károkozásért való felelősség kérdése megválaszolatlan maradt.

Ez a megállapítás azonban nem minden ország vonatkozásában volt maradéktalanul igaz, s ezzel el is érkeztünk a vizsgálódás témaválasztásának második, a kérdésnek a jogfejlődésre gyakorolt kiemelkedő jelentőségén túli okához. A századfordulón ugyanis a magyar bírói szervezet a nemzetközi jogfejlődéstől némileg függetlenül az ilyen ügyek egyértelműen objektív alapon történő elbírálásának gyakorlatát építette ki, és ezzel az általános jogfejlődés élvonalába juttatta a magyar kártérítési jogot. Ezt tetőzte be a Magyar Polgári Törvénykönyv készülő tervezete (a továbbiakban: tervezet) amely az összes akkor ismert, valamint frissen alkotott objektív felelősségi eseteket egybegyűjtve, és külön fejezetben szabályozva valóban rendkívülit alkotott.

¹ A vétkességi felelősség fogalma korábban egyértelműen szubjektív alapú felelősséget jelentett, azonban az elmúlt évszázadban a vétkesség formalizálódásával e felelősségi forma fokozatosan objektivizálódott, ezért a vétkesség ma a polgári jogban egy kissé eltérő tartalommal bír: a jogalanyokkal szemben felállított elvárhatósági mércét jelenti. A feldolgozott és hivatkozott korabeli források következetesen vétkességről, vétkességi felelősségről beszélnek, ezért – azon hagyományos, egyértelműen szubjektív felelősséget értve – én is kitértok e terminológia mellett.

A témaválasztás harmadik indoka, hogy a rendszerváltást követően a kérdés ismét aktualissá vált az Alkotmánybíróságnak (a továbbiakban: AB) a hatályos Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk.) ide vonatkozó 348. §-ának (2) bekezdését hatályon kívül helyező döntése folytán.

A dolgozat tehát az alkalmazottak károkozásaiért való felelősség évszázadnál is hosszabb hazai fejlődéstörténetének bemutatására vállalkozik. A jogintézmény előzményeinek a római jogig visszanyúló rövid ismertetését követően a vétkességi rendszer és az objektív felelősségi alakzatokkal kapcsolatos új dogmatikai elképzelések megjelenését lehetővé tevő körülményekre térek ki, majd megkísérlem lépésről lépésre felderíteni azt a logikai utat, amelyet bejárva a jogalkalmazás a korai jogalkotási termékekből kiindulva kialakította az alkalmazottak által okozott károk felvetette gyakorlati kérdéseknek a modern felelősségi elméletekkel koherens megoldását.

A dolgozat következő része azt vizsgálja, hogy miért nem jelenhetett meg e haladó gyakorlat a modern polgári jogi kodifikáció akkor fogalmazódó termékeinek végső szövegében, végül pedig a jelenleg is hatályos szabályozás rövid történetét, értelmezési nehézségeit és gyakorlatát mutatom be.

Történeti előzmények

Római jogi gyökerek

A szerződésen kívüli károkozás, s mint ilyen, az alkalmazott károkozásáért való felelősség szabályai az elvi alapokat és a pozitív jogi tartalmat tekintve a római jogból öröklődtek át. Alapjukat Aquilius néptribun i. e. 3. században hozott plebiszcituma (lex Aquilia) jelentette, mely a rabszolga vagy barom megölése, megsebzése, vagy más dolog testi behatással (ütéssel, szúrással, égetéssel) történő megrongálása esetén, a tettet az elpusztított (vagy megsebzett, megrongált) dolog értékének megtérítésére kötelezte.

A törvény tehát a károkozás néhány nevesített esetét deliktummá minősítette, és büntetés kiszabását rendelte el. E rendelkezés alkalmazása már a rómaiak idején jelentős kiterjesztést nyert, de ez mit sem változtat azon, hogy a lex Aquilia alá eső és a később alá vont esetek magándeliktumok voltak, melyeknek egyetlen szankciója a büntetés lehetett. Az is bizonyos, hogy a törvény megalkotásakor, a büntetés kiszabásának feltételéül megjelölt injúria csak a rideg jogellenességet jelentette, tehát a felelőséget pusztán a külső, objektív tényállás megalapozta. Valószínűleg a posztklasszikus korra tehető az, amikor a tárgyi alapon berendezett felelőséget az aquiliai felelősség területén is felváltotta a szubjektív (vétkességi) felelősség.

Újkori változások

A felelősség alapja tehát megváltozott, de a jusztiniánuszi kor jogászai által konzervált deliktualis jellegét a fejlődés további lépcsőjeként csak a kommentátorok és glosszátorok tudták elhalványítani. A hagyományos római korlátozó szempontoktól ugyancsak mentes középkori és újkori római jogtudomány, valamint a gyakorlat érdeke, hogy a lex Aquilia alap gondolatával szakítva, nem csak testi károkra alkalmazta

azt. E tekintetben a fejlődés odáig jutott, hogy a német gyakorlatban a lex Aquilia keresetéből egy generális kártérítési kereset fejlődött ki.

A fejlődés elvi konzekvenciáit levonva a következő lépést a természetjogászok tették meg azzal, hogy nem a keret további tágításával operáltak, hanem kimondták: „a tilos cselekmény, már e minőségénél fogva, önmagában (a büntetethez való függetlenül) megtérítési kötelezettséget szül”.² A természetjogászok érdeme tehát, hogy ez a bármely tilos cselekmény alapján fennálló általános kártérítési kötelezettség átment a 18.–19. század fordulóján keletkezett európai kodifikációkba. (1794: porosz Landrecht; 1804: Code Civil; 1811: Osztrák Polgári Törvénykönyv, a továbbiakban: OPTK)

A modern jog tehát mindössze annyit tett, hogy a lex Aquilia-n alapuló ősi intézményt átvette, eltüntette annak deliktualis jellegére utaló büntetőszankciót, s helyébe a kártérítést tette. Ettől azonban a másik jellegzetesség, az, hogy a felelősség vétkességen alapult, továbbra is fennmaradt, és akadályozta a további fejlődést. „A vétkesség nem elég széles alap arra, hogy rajta a társadalom védelmét kellőképp szolgáló felelősségi rendszer felépüljön. A vétkesség elegendő alapja a büntetésnek, ... de a kár célszerű viseléséről haladottabb törvényhozónak gondoskodnia kell ott is, ahol az összeütközésbe került felek egyikét sem érheti morális szemrehányás.”³

Ilyen helyzetekből pedig, amikor egyik ember a másiknak akaratlanul, észrevétlenül, kivédhetetlenül és vétkesen kárt okoz, már a múlt században is egyre több volt, és ezt a jog sem hagyhatta válasz nélkül.

A hagyományos felelősségi rendszer elleni támadások másik célpontja az volt, hogy a felelősség alapjául szolgáló vétkesség bizonyításának kívánalma a feleket egyenlőtlen helyzetbe hozza, sőt a károsultat rendkívül hátrányosan érinti, mert a bizonyításhoz szükséges tényeket ő nem ismeri és nem is ismerheti. Ez, az először a veszélyes üzemek működése által okozott károk megtérítése iránti perekben felmerült, és a német jogtudományban bizonyítási szükséghelyzetnek (Beweisnotstand) elnevezett probléma az alkalmazottak károkozásainál is jelentkezik. Egy nagyüzem működése közben beálló zavar által okozott kár esetén, hogyan tudná egy kívülálló bizonyítani, hogy az üzem mely szerve, berendezése, illetve alkalmazottja okozta azt, melyik működése volt ezek közül hibás?

A 19. század ipari fellendülése, a nagyvállalatok térhódítása, így az alkalmazottak nagy tömegeinek megjelenése által felvetett problémákra a válasz a régi rendszeren belül tehát nem volt tehát meglehető. A fent említett két kifogás felvetette az objektív alapú felelősségi rendszer szükségességét a szerződésen kívüli károk körében. Ennek azonban még a gondolata is heves ellenállást váltott ki a római jogban a 19. század folyamán bekövetkezett nagy felvirágzásával pozíciójában még jobban megerősödött vétkességi rendszer hívei között. Ám a fejlődés kerekét ők sem tudták visszaforgatni: a gyakorlati élet szükségletei az elmélet kidolgozatlanágának dacára kikényszerítettek néhány objektív felelősségi elveken alapuló törvényt. Ilyen volt az 1838. évi porosz vasúttörvény, az 1869. évi osztrák vasúttörvény és a később még megemlítendő 1871. évi, egyes ipari üzemek felelősségéről szóló törvény (Reichshaftpflichtgesetz, a továbbiakban: RHG). Mivel ezek a törvények egy, a vétkességi alapútól elkülönült, kivételes

² (31): SZLADITS KÁROLY:64. §.

³ (31): SZLADITS KÁROLY: 794. p.

rendszer alkottak, az objektív felelősség létjogosultságát tovább tagadni nem lehetett, megindult a vétkes felelősség elvi alapjainak kutatása.⁴

Az objektív felelősség eszméje tehát még a múlt században polgárjogot nyert, de alkalmazása, sajnos, rendkívül szűk körre korlátozódott. Így megoldatlan maradt az alkalmazottak által okozott károkért való felelősség problémája, mivel a vétkességi rendszer segítségével nem lehetett megmagyarázni a felelősségnek azt a magas szintjét, ami már az akkori társadalmi-gazdasági színvonalon is szükséges lett volna.

A hazai fejlődés 1959-ig

A jogintézmény kialakulásának körülményei

Az alkalmazottakért való felelősség problémája hazánkban is a 19. század második felében merült fel. Voltak ugyan olyan törvényeink, amelyekben elismerésre és alkalmazásra talált az az elv, hogy az ügy ellátására kirendelt által okozott kárért maga a kirendelő is vétkességére tekintet nélkül felelőssé tehető,⁵ de a bírói ítélezésben ezek alkalmazásának nyoma nem lelhető fel.⁶

Magánjogi törvénykönyvünk ekkor még nem lévén, az igazságszolgáltatás a kis számú törvény mellett a magyar bíróságok gyakorlatában kialakult szokásjog alapján bonyolódott. Az alkalmazottak károkozásával kapcsolatban azonban mindkettő majdnem teljesen hiányzott, így a magyar jogfejlődés abba a kedvezőtlennek éppen nem nevezhető helyzetbe került, hogy törvényhozási alapok nélkül, de egy elavult régi kódex jelentette akadályoktól is mentesen, maguknak a bírácoknak vált feladatává, hogy annak irányát a józan ráció alapján megszabják.

Ennek jegyében Kúria, kisebb ingadozásokkal ugyan, de arra a jogi álláspontra helyezkedett, hogy a munkaadó saját vétkességére tekintet nélkül is felelős alkalmazottjának a rábízott teendők teljesítésében harmadik személynek jogellenes és vétkes cselekményével okozott kárért.⁷ Tette ezt annak ellenére, hogy az egész magyar szokásjog a római alapelvre, a vétkességre épült (természetesen azokkal a már említett kivételekkel, amelyeket az OPTK is ismert). Bátornak tűnhet ez az újítás, de mint az ki fog derülni, mégsem minden előzmény nélküli.

Először is azt kell leszögezni, hogy az objektív felelősség gondolata a magyar jogtudományban is felmerült már korábban. Frank Ignác az „éretlen gyermek vagy eszefogyott ember” okozta károk megtérítésére vonatkozó és az OPTK-ban is fellelhető (1310. §) szabályban rejlő elv szélesebb alkalmazását veti fel: „De úgy látszik, hogy aki javaiban kárt szenvedett maga hibája nélkül, már a saját igazsága erejével is a kár

⁴ Az eredmények részletes ismertetését lásd (31): SZLADITS KÁROLY: 815. p.

⁵ Zsigmond 1435. évi (II.) VI. decretumának 6. cikkely 1. §-a ; Mátyás 1486. évi (VI.) decretumának 31. cikkely 1. §-a és 33. cikkelye; II. Ulászló 1492. évi (I.) decretumának 24. cikkelye; II. Ferdinánd 1625. évi decretumának 46. cikkelye; Ferenc 1827. évi (VIII.) decretumának 33. cikkely 1. §-a

⁶ Sem a Planum Tabulare, sem Péterfalvi Molnár Istvánnak az 1823. évben „Sententiae Excelsae Curiae Regiae” cím alatt közreadott gyűjteményes munkája nem tartalmazott ilyet.

⁷ E kérdés megítélése korántsem ilyen egyértelmű, a fentivel ellentétes álláspont olvasható a később részletesen ismertetendő 13. számú kúriai jogegységi döntvény indoklásában [(22): Magánjogi Döntvénytár, 65. p.], valamint a tervezet első szövegének indoklásában is. Lásd *A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezetének indoklása*. Grill k. 1901.279. p.]

helyreigazítását keresheti ... ; illőbb is, hogy akárkinek akárminő tette inkább magának ártson, mintsem másnak”.⁸

A másik fontos körülmény, hogy az OPTK hatálya ugyan hazánk területére is kiterjedt egy ideig, és ezáltal a magyar bírósági gyakorlatot befolyásolhatta volna, azonban az alkalmazottakra e törvény kielégítő szabályozást nem tartalmazott.⁹ Ezért alkalmazásának idején sem tudott olyan gyakorlat meghonosodni, amely a korábitól idegen lett volna, később pedig a hazai elméleti és gyakorlati jogászok tudatosan igyekeztek magukat a törvénykönyv esetleges hatásai alól kivonni.

A harmadik tényező az RHG által ihletett, a „a vaspályák által okozott halál vagy testi sértés iránti felelősségről” szóló 1874. évi XVIII. törvénycikk¹⁰ megalkotása. Ennek 1. §-a kimondja:

„Ha valamilyen, habár a közforgalomnak még át nem adott vaspálya üzeménél valaki életét veszti, vagy testi sértést szenved, az ezáltal okozott károkért az illető vaspálya-vállalat felelős, kivéve, ha a vállalat bebizonyítja, hogy a halált vagy testi sértést elháríthatatlan esemény (vis major), vagy egy harmadik személynek elháríthatatlan cselekménye, melyet a vaspályatársulat megakadályozni képes nem volt, vagy a megholtak, illetőleg a sérültek saját hibája okozta.”

Ez eredetileg csak gőzvasutakra vonatkozott, de a gyakorlat kiterjesztette más hasonlóan veszélyesnek minősülő esetekre is (gőzhajókra, lóerejű vagy elektromos vontatású közúti vasutakra, és végül automobilonokra is). Így tehát a vétkes felelősség alkalmazása mindennaposá vált, bár a gyakorlat az osztrák példát követve a vasutak szigorított felelősségét a „vélelmezett vétkesség” segítségével igyekezett megmagyarázni, és a még mindig uralkodó vétkességi felelősségi rendszerbe préselni.

A német-osztrák gyakorlattól eltérő, sőt azzal ellentétes magyar szokásjog kialakulásának kulcsát azonban nem az előbb felsoroltak jelentik, hanem az, hogy a hazai jogba szerencsére nem került át az RHG 2. §-a, amely a halál vagy testi sértés esetére a bányá, kőfejtő, homokbánya vagy gyár üzemeltetőjének felelősségét is megállapítja, de csak azzal a korlátozással, hogy a fenti kárt „egy meghatalmazott, képviselő vagy az üzemvezetéssel vagy a munkások fölügyeletével megbízott személy az ő szolgálata teljesítésében elkövetett hibájával” okozta.

Így a bíróságok három jogértelmezési „manőver” segítségével megalkothatták az új felelősségi konstrukciót. Kiindulásként az 1872. évi VIII. tc. 69. §-a, az 1884. évi XVII. tc. 114. §-a, és az 1893. évi XVIII. tc. 1. §-a¹¹ szolgáltak, amelyek kimondták:

⁸ MARTON GÉZA: i. m. 95. p.

⁹ OPTK 1315. §.

¹⁰ Ennek ismertetése előtt érdemes megjegyezni, hogy a jogtudományhoz hasonlóan a törvényhozásnak is volt egy sokkal korábbi, korszakalkotó újítást tartalmazó terméke: „az ország köz-javát és kereskedését gyarapító magányos vállalatokról” szóló 1836. évi XXV. törvénycikk. Az ország vasúti hálózatának kiépítését elősegítendő meghozott törvény kimondja a vállalkozók objektív jellegű felelősséggel tartoztak a harmadik személyeknek okozott károkért, ami a veszélyes üzemekért való felelősséget vetíti előre, másrészt megállapítja a vállalkozók mögöttes felelősségét alkalmazottaikért azok fizetési képtelensége esetén (ha ők, szintén objektív alapon felelősnek találtak). Sajnos, ezt a törvényt az 1848. évi XXX. törvény hatályon kívül helyezte, és így feledésbe merült, de jelentősége így is rendkívüli, hiszen mindez a porosz vasúti törvény elfogadása előtt 8 évvel történt!

¹¹ 1872. évi VIII. tc.: Ipartörvény; 1884. évi XVII. tc.: Ipartörvény; 1893. évi XVIII. tc.: Az ipari és gyári alkalmazottak baleset elleni védelméről és az iparfelügyelőről szóló törvény.

"Minden gyáros köteles saját gyárában, saját költségén mindazt létesíteni és fenntartani, ami tekintettel az iparüzlet és telep minőségére, a munkások életének és egészségének lehető biztosítására szolgál".

Ennek pusztá elmulasztását is kihágásnak minősíti az utóbbi törvény 37. §-a, és ki mondja:

"Az, aki a jelen törvényben előírt kötelezettségek teljesítését elmulasztja, kihágást követ el, és az alább megállapított pénzbüntetéssel sújtandó, – fennmaradván úgy polgári, mint büntető törvény szerinti felelőssége, ha mulasztása miatt valamely baleset történt".

Az első újítás az volt, hogy a gyáros „polgári törvény szerinti” felelősségét az 1874. évi XVIII. tc-ben találták meg. Alkalmazását kiterjesztették az RHG át nem vett 2. §-ának eseteire, sőt minden más veszélyes üzemre és berendezésre is, mikor a kár a berendezés hibájából keletkezett balesettel kapcsolatban merült fel. A berendezés hibája önmagában megalapozta az üzemtulajdonos felelősségét, ugyanis annak vétkességét a gépek hibája és a védőberendezések létesítése körül mindig vélelmezték.¹²

De tették ezt úgy, hogy a kárt az 1874. évi XVIII. tc-ben található megszorítás nélkül (halál vagy testi sértés) értelmezték (második újítás), kiterjesztve ezzel a felelősséget a dologban beállott károokra is.

A harmadik lépésben az ekként kialakított vétkes felelősséget nemcsak az üzemben alkalmazottak, hanem az üzemen kívül álló más károsultak javára is alkalmazták.

Kodifikációs munkálatok 1915-ig

A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezetének a századfordulón megjelent első szövegének szerkesztői elismerték a vétkesség nélküli felelősség létjogosultságát, és azt mint a hagyományos felelősségi rendszer kiegészítőjét fogták fel. A tervezet, amely egyébként érthetően erős német befolyás alatt állt, ettől és minden más korábbi kódex-től magát függetlenítve már ezzel is korszakalkotó reformokat vitt keresztül a kártérítési jogban: a „Törvényből folyó egyes kötelmek” cím alatt összegyűjtve tartalmazta az addig is ismert és új vétkes felelősségi eseteket.

Ennek számunkra fontos következménye az, hogy az alkalmazottért való felelősség problémáját két, egymástól távol elhelyezkedő §-ban tárgyalta a tervezet. A munkaadó vétkessége esetén a „Tiltott cselekmények” cím alatti 1091. § szerint felelt:

"A ki oly személyt tart szolgálatában vagy alkalmaz megbízottjaként, a kiről tudja vagy tudhatná, hogy tulajdonságainál fogva másokra veszélyessé válhatik, az felelős az említett személy által másoknak jogellenesen okozott minden kárért, a melynek keletkezésére a szolgálati viszony vagy a megbízás szolgáltatót alkalmat.

A ki a szolgálatában álló személyek feletti felügyeletet, a melyre törvénynél fogva vagy a szolgálat természete szerint kötelezve van, vétkesen elmulasztja,

¹² Ezt nevezték az ipari culpa tanának, amely látszólag a vétkesség elvére épült, de valójában tárgyi felelősséget foglalt magában MARTON GÉZA: i. m. 94. p., (31): 847. p.

az felelős az említett személyek által másoknak jogellenesen okozott minden kárért, a melynek keletkezését a felügyeleti köteletség elmulasztása tette lehetővé.

A jelen §-ban meghatározott felelősség a munkaadóval, illetőleg megbízóval együtt azt is terheli, a ki ezzel szemben az alkalmazott vagy megbízott megválasztására vagy a felügyelet gyakorlására szerződésileg vállalkozott."

A munkaadó vétlensége esetén fennálló felelősségét a „Törvényből folyó egyes kötelek” cím alatt található 1789. § szabályozta:

A munkaadó felelős azért a kárért, a mit alkalmazottai a reájuk bízott teendők teljesítésében harmadik személynek jogellenes cselekmény által vétkeesen okoznak.

Ugyanaz áll megfelelően a családfőről a ki a háztartásban élő családtagot bíz meg valamely teendővel.

Ez a megkülönböztetés azonban a munkaadó vétkességén vagy vétlenségén túl mást is takar. Az 1091. § alapján az alkalmazott által a „teljesítés alkalmából”, 1789. § alapján pedig a „reája bízott teendők teljesítésében” okozott károkért felel, melyet a tervezet indoklása így magyaráz: „indokolatlan volna a felelősséget azon a határon túl terjeszteni, a meddig a szolgálati viszony s a károkozás között a causalis kapcsolat terjed”¹³. Ennek gyakorlati következménye az, hogy a munkaadó nem fog felelni az alkalmazott szándékos deliktumaiért (pl. lopás, vagyonrongálás).

A tervezet az angol–amerikai jog álláspontját magáévá téve középuton van a francia-olasz és a hagyományos, pandektajogon alapuló törvénykönyvek megoldása között.¹⁴ Az 1091. § csak az olyan károkra vonatkozik, amelyekre a szolgálati viszony adja az alkalmat, és az 1. bekezdés szerint a munkaadót a kiválasztás, a 2. bekezdés szerint a felügyelet tekintetében mulasztás terheli. Az 1. bekezdésnél további feltétel, hogy „a kár azzal a veszélyes tulajdonsággal áll kapcsolatban, amelyről a megbízó tudott, vagy tudhatott volna”.¹⁵ A 2. bekezdés kiegészítő feltétele, hogy a kár keletkezését a felügyeleti kötelezettség elmulasztása tette lehetővé. Fontos körülmény még, hogy e § vonatkozásában nem feltétel az alkalmazott vétkessége: „a kártérítési kötelezettség itt a munkaadónak vagy a megbízónak saját vétkességéből ered”.¹⁶

Az 1789. § csak a munkaadók állandó alkalmazottainak károkozásaira vonatkozik. Ideiglenes szolgálati viszonyoknál az indoklás szerint nincs szükség felelősség „statuálására”.

A tervezet nyilvánosságra hozatala után az Igazságügyi Minisztérium Állandó Bizottsága a beérkezett véleményeket összegezte és elemezte. A bennünket érdeklő két § kapcsán beérkezett észrevételek a következő témákat érintették:

1. Egyesek szerint a kérdés megoldásához a vétkességi elv is elegendő lett volna, így túl szigorúnak találták az 1789. §-t, bevezetése esetén a forgalmi élet ellehetetlenü-

¹³ *A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezetének indoklása.* Grill k. 1901. 640. p.

¹⁴ Az előbbi szerint a munkaadó vétkes vagy vétkes felelőssége arra a kárra is kiterjed, amit az alkalmazott a rábízott teendők teljesítésének alkalmával okoz, míg az utóbbiak a culpa in eligendo at insciendo elvét vallva, csak a kiválasztás és felügyelet körüli vétkessége esetén marasztalják.

¹⁵ *A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezetének indoklása.* Grill k. 1901. 280. p.

¹⁶ *A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezetének indoklása.* Grill k. 1901. 280. p.

lését jósolták, és helyette a BGB 831. §-ának¹⁷ átvételét ajánlották. A Bizottság tagjai ennek elvetését azzal támasztották alá, hogy az 1789. § elhagyásával túl nagy eltérés keletkezne a szerződéses és a szerződésen kívüli felelősség között, ugyanis előbbi esetében a tervezet 956. §-a érvényesíti a teljesítési segédekért való objektív felelősséget. Egyébként pedig az ilyen objektív gyakorlatot folytató országokban sem volt tapasztalható a forgalmi élet gátlása.¹⁸

2. Mások ezzel épp ellenkezőleg, a francia modell mellett álltak ki (a munkaadó ne csak a teljesítésben, hanem a teljesítés alkalmával okozott károkért is az 1789. § alapján feleljen), mert az 1789. § és az 1091. § között az alkalmazotti minőség és a károkozás viszonylatában fennálló okozati összefüggés szorosságának tekintetében szerintük csak fokozati különbség van, amely elvi elhatárolásra alkalmatlan: „a szolgálati viszony sosem közvetlen oka az alkalmazott tiltott cselekményének, hanem mindig csak alkalmat szolgáltat reája”.¹⁹

3–4. Ezeket az indítványokat, amelyek az 1789. §-nak az „ideiglenes alkalmazottra és a megbízottra” való kiterjesztését követelték arra való hivatkozással, hogy a tervezet indoklásában felhozott érvek rájuk is érvényesek, jogosnak találták. Elfogadásuk helyénvaló azért is, mert a károsodott harmadik személy szempontjából a felek egymás közötti viszonya indifferens.

5. Javasolták továbbá a két § egymás közti viszonyának tisztázását, és annak hangsúlyozását, hogy a konkrét esetben mindig az 1789. § alkalmazhatósága vizsgálendő először, és az 1091. § csak ezek után hívható fel, mint szubszidiárius szabály, mely indítványt a Bizottság szintén akceptált.

Felmerült, hogy indokolatlan a tervezetnek az a megszorítása, hogy a munkaadó csak az alkalmazott vétkes cselekményéért felel, ugyanis az „1789. § körében nem azért kell a munkaadónak felelnie, mert munkása vétkes, hanem azért, mert megvan a causalitás az okozott kár és a munkaadó érdekében való eljárás között”. A fokozott felelősség alkalmazását tehát nem az alkalmazott vétkeségétől, hanem a causalitás szorosságától kell függővé tenni. Ennek az elbírálását, vagyis az objektív felelősség határának megállapítását pedig a jogalkalmazásra kell bízni. Ezt a többség összeegyeztethetetlennek találta a tervezet 1778. §-ába foglalt azzal a szabállyal, hogy a vétlen kár okozásáért fennálló felelősség megállapítása méltányossági érdekekhez van kötve, és ezért elvetette.²⁰

¹⁷ Ez kimondja: „A ki mást valaminek az elintézésével bíz meg, azt a kárt, melyet ez a rábízott dolog elintézése közben más, harmadik személynek jogellenesen okozott, megtéríteni tartozik. A kártérítési kötelezettség nem forog fenn, ha a megbízó a megbízott személy megválasztásánál és a mennyiben ennek készülékeket és felszereléseket kell beszereznie, vagy a dolog kivitelét kell vezetnie, a beszerzésnél vagy vezetéskor a forgalom követelte gondossággal jár el, vagy ha a kár ily gondosság kifejtése mellett is származhatott volna.”

¹⁸ Szintén a javaslat ellen szól König Vilmos későbbi, de idevágó cikkében, a német gyakorlatra, mint követendő példára való hivatkozással kapcsolatban pedig kifejti, hogy számtalan német birodalmi törvényszéki ítélet tanúsítja, a 831. § nem elégti ki a jogérzetet, ezért a bíróságok kénytelenek erőltetett interpretációkat alkalmazni. Egyik módszer szerint úgy veszik, mintha a kirendelt személy a teljesítés körül okozott volna kárt és az erre vonatkozó 278. §-t alkalmazzák, másrészt az exculpáció követelményeit próbálják mind feljebb emelni. KÖNIG VILMOS (1916) 177. és 525. p. valamint SZIGETI LÁSZLÓ: i. m. 271. p.

¹⁹ *Főelőadmány*, VII. köt. 454. p., hasonlóan MARTON GÉZA: i. m. 192. p.; A Bizottság ezzel szemben így érvelt: „A pusztán alkalom nem elégséges alap arra, hogy a munkaadó vagy a megbízó ezen az alapon felelősségtétessék.” *A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezetének bizottsági tárgyalásai*. Grill k. 1909. 154. p.

²⁰ A javaslat mégsem maradt hatástalan, mert a tervezet második szövegébe 1486. § alatt bekerült méltányossági szabály miatt a munkaadó, ezen keretek között az alkalmazott vétlensége esetén is felelt.

A Bizottság elfogadta az objektív felelősség elvét az alkalmazottak károkozásainak esetében, de fenntartotta a tervezetben szereplő, az okozati összefüggés szorosságán alapuló megkülönböztetést. Jelentős módosítást javasolt a felelősség alanyi, valamint a megállapítását megalapozó tevékenységek körének tekintetében.

A Bizottság által összeállított főelőadmány tartalmaz egy olyan javaslatot is, hogy az 1091. § esetében, a BGB 381. §-ának mintájára forduljon meg a bizonyítási teher: a munkaadó legyen köteles magát exkulpálni, vagyis vétlenségét a kiválasztás és felügyelet tekintetében bizonyítani (a bizonyítási szükséghelyzet miatt). Ez ellen azt hozták fel, hogy szükségtelen és méltánytalan a munkaadó helyzetét tovább súlyosbítani, mert a tervezet az 1789. § által már úgysis túlmegy a BGB-n azáltal, hogy ahol a német törvény kimentést enged, ott nálunk a munkaadó feltétlenül felel. Az exculpációnak culpa in eligendo tekintetében azért sincs jelentősége, mert annak bizonyításával, hogy a munkakönyv vagy a cselédkönyv rendben van, könnyen teljesíthető. A bizottsági tárgyalások során a kérdés nem került szóba, a tervezet második szövegébe némileg rejtélyes módon, az ellenvélemények dacára mégis bekerült.

A bizottság tehát a kritikák és a tárgyaláson elhangzott vélemények figyelembevételével elkészítette a tervezet második szövegét, melyet 1913. május 25-én, a jogászegylet díszülésén mutattak be. Az igazságügy-miniszter által igen hamar (1913. október 8-án) az országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat szövege néhány ponton eltért ugyan e szövegváltozattól, de a változások az idézni kívánt paragrafusokat és azok indoklását nem érintették, ezért a tervezet második szövegével külön foglalkoznunk nem is kell. A javaslat tehát így rendelkezett:

1470. §

Aki valamely ügyének ellátására maga helyett mást rendel ki, az felel minden kárért, a melyet a kirendelt a reá bízott teendők alkalmából harmadik személynek jogellenesen okoz, hacsak azt nem bizonyítja, hogy a kirendeltnek megválasztásánál, s amennyiben felügyeletre vagy utasításadásra volt szükség, ennél is a kellő gondosságot kifejtette, vagy hogy a kár a kellő gondosság kifejtése esetében is bekövetkezett volna.

Ugyanily felelősség terheli azt is, aki az 1. bekezdés szerint felelős személy irányában a kirendeltnek megválasztására, a felügyelet gyakorlására vagy az utasításadásra szerződéssel vállalkozott.

Az 1494. § szerinti felelősséget az itt szabályozott felelősség nem érinti.

1494. §

Aki valamely ügyének ellátására maga helyett mást rendel ki, az felel azért a kárért, amelyet a kirendelt az ügykörébe eső teendők teljesítésében harmadik személynek jogellenes cselekménnyel vétkesen okoz. Ez áll különösen a munkaadóról és a megbízóról azon kár tekintetében, amelyet a munkavállaló vagy a megbízott okoz ekként harmadik személynek.

Az olyan kárért amelyet a kirendelt az ügykörébe eső teendők teljesítésében harmadik személynek jogellenesen ugyan, de vétkesen okoz, a kirendelő csak az 1486. § korlátai között felel.

Az 1. és 2. bekezdés szabályai az egyesületekre, alapítványokra és egyéb jogi személyekre a törvényes képviselőjük által harmadik személynek okozott kár tekintetében megfelelően állnak.

A szüksézávú indoklás a korábbihoz hasonlóan érvel az objektív felelősség mellett, de az eredeti szöveghez képest bekövetkezett változásokat nem magyarázza, ezek azonban a szöveg elkészültét megelőző viták ismeretében jól észrevehetőek és érthetőek. Mindössze az 1494. § 3. bekezdéséhez fűz annyit, hogy annak bevezetését az indokolja, hogy méltánytalan volna, ha a jogi személy csekélyebb mértékben felelne képviselőiért, mint az ezek által kirendelt személyekért. A jogi személy csak képviselői által cselekedhet, így e képviselők cselekményei a jogi személy cselekményeinek tekintendők.

A javaslatot ezek után az 1910. évben összehívott országgyűlés által kiküldött 50 tagú bizottság tárgyalta meg, amely az általa módosított szöveget (bizottsági szöveg: Bs) és annak indoklását 1915. május 5-én terjesztette az országgyűlés elé:

1473. §

Aki valamely ügyének ellátására maga helyett mást rendel ki, az felel azért a kárért, amelyet a kirendelt az ügykörébe eső tennivalók teljesítésében harmadik személynek jogellenesen okoz, hacsak nem bizonyítja, hogy a kirendeltnek kiválasztásánál, s amennyiben felügyeletre vagy utasításra volt szükség, ennél is a kellő gondosságot kifejtette, vagy hogy a kár kellő gondosság kifejtése esetében is bekövetkezett volna.

Az 1489. §²¹ korlátai között azonban a kirendelő a kirendelt által harmadik személynek jogellenesen okozott kárért akkor is felel, ha vétlenségét az 1. bekezdéshez képest bizonyítja, valamint akkor is, ha a kirendelt a kárt nem az ügykörébe eső tennivalók teljesítésében, hanem csak azok alkalmával követte el.

Az 1. bekezdésben meghatározott felelősség terheli azt is, aki a kirendelő felelős személy irányában a kirendeltnek megválasztására, a felügyelet gyakorlására vagy az utasításadásra szerződéssel vállalkozott.

A parlamenti bizottság tehát a javaslat 1470. §-át és az 1494. §-át összeolvasztva mérsekelte, és vétkességi alapra helyezte²² a kirendelő objektív felelősségét a teljesítésben okozott károkért. Mindezt azzal indokolta, hogy gazdasági életünket hátrányosan érintené, ha a gazda nálunk súlyosabb felelősséggel lenne megterhelve, mint a szomszédos német területeken van, amellyel sűrű érintkezésben vagyunk.

Ezzel nemcsak a korábbi magyar joggyakorlattal, és a modern jogfejlődés által kijelölt úttal szakított, hanem egy ellentmondásos és logikátlan szabályozást valósított meg. Fenntartotta a teljesítésben és a teljesítés alkalmával okozott károk közötti megkülönböztetést. Az előbbi esetben az 1. bekezdés alapján akár vétkes volt maga az alkalmazott, akár nem a gazda a saját vétkessége miatt felelt, ennek hiányában pedig (2. bekezdés 1. fordulat) a méltányossági szakasz szerint.²³ Az utóbbi esetben csak a méltányossági szakasz alapján felelhet. Ez azonban oda vezet, hogy a gazda felelősségét emberének a teljesítés alkalmával véghezvitt erőszakos cselekményével okozott károkért akkor sem lehetne megállapítani, ha ilyen természetéről tudomása volt.

²¹ Ez a méltányossági szakasz, melynek száma a bizottsági szövegben változott 1489-re.

²² Erre vonatkozóan lásd KÖNIG VILMOS (1916): i. m. 526. p., valamint SZIGETI LÁSZLÓ: i. m. 271. p., és KÖNIG VILMOS (1928): i. m. 303. p.

²³ A méltányossági szakasz alkalmazásával a bizottság saját érvét cáfolja meg.

Így tehát a Bs. egy hibás és üres érvelésen alapuló, elrontott változatnak minősül, amin csak igen keveset változtat az, hogy a méltányossági szakasz alkalmazását logikátlanul ugyan, de szerencsére fenntartotta.

A hazai fejlődés „kisiklása”

A javaslat – és minden hibája ellenére sajnos a Bs. is – nagyon hamar érezhető hatással volt a jogszolgáltatásra. A Kúria jogegységi tanácsának²⁴ 1916. szeptember 23-án kelt 13. számú polgári jogi döntvénye a következőket tartalmazza:

Aki valamely ügyének ellátására maga helyett mást rendel ki, azért a kárért, amelyet a kirendelt az ügykörébe eső teendők teljesítésében harmadik személynek jogellenesen okoz, csupán saját vétkeisége esetében felel. Ez a vétkeiség nem forog fenn, ha a megbízó bebizonyítja, hogy a kirendeltnek megválasztásánál s amennyiben felügyeletre, utasításra, vagy a tennivalók teljesítéséhez eszközök nyújtására van szükség, ennél is a kellő gondosságot kifejtette, vagy hogy a kár a megbízónak a kellő gondossága kifejtése esetében is bekövetkezett volna.

Ez a szabály nem érinti azokat a külön eseteket, amelyeknél a tárgyi felelőséget külön törvény vagy külön bírói gyakorlat állapítja meg.

A döntvény az indoklásában felhozott, egymásnak ellentmondó bírósági határozatokra hivatkozva látta indokoltnak a kérdés elvi szintű eldöntését. A tanács vélekedése szerint kártérítési jogunknak akkori rendszere a vétkeiség elvére volt építve, így a döntvény – megszövegezőinek álláspontja szerint – a fennálló jogszokást védte. A tárgyi felelősség létjogosultságát elismerve ugyan, de azt rögtön kivételesnek is minősítve, alkalmazását csak korlátozott körben, és csak fejlett iparral, gazdasággal, erős munkásosztállyal rendelkező országokban látta indokoltnak.²⁵

Ez a döntvény és főleg annak indoklása heves támadásokat váltott ki.²⁶ A vele kapcsolatos fenntartásait egy tanulmányban foglalta össze Túry Sándor.²⁷ Több mint 80 ilyen tárgyú bírósági döntést megvizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a Kúria véleménye nem megalapozott a korábbi magyar bírósági gyakorlat megítélését tekintve. A Kúria döntéseinek többsége igenis az objektív felelősség álláspontján van, és a kevés számú ellentétes ítéletet hozó, és azt kellőképpen meg nem indokló tanács szintén visszatért a régi gyakorlathoz. Ebből pedig csak a Kúria álláspontjával ellentétes következtetés vonható le.

²⁴ A polgári perrendtartás életbeléptetéséről szóló 1912. évi LIV. tc. (Pp.) 70. §-a 1. bekezdésének 2. pontja alapján, ha a Kúria ellentétes elvi alapon nyugvó határozatokat hozott, vagy az alsóbb bíróságok egymással ellentétes gyakorlatot folytattak, és azt a Kúria elnöke az igazságszolgáltatás egységének megóvása érdekében szükségesnek tartotta, akkor a vitás kérdést a Kúriának erre a célra alakított tanácsa, a jogegységi tanács döntötte el.

²⁵ *Magánjogi Döntvénytár*, X. köt. 289. p.

²⁶ E tárgyban születtek König Vilmos korábban idézett cikkei is.

²⁷ TURY SÁNDOR: i. m.

Valószínűleg e vitáknak és támadásoknak is szerepe volt abban, hogy rövidebb (1917. január 20-án) a Kúria teljes ülésének 84. számú polgári döntvénye (a továbbiakban 84. sz. TŰH) a korábbi döntvényt hatályon kívül helyezte és kimondta:²⁸

Aki valamely ügyének ellátására maga helyett mást rendel ki, azért a kárért, amelyet a kirendelt az ügykörébe eső teendők teljesítésében harmadik személynek jogellenesen okoz, csupán saját vétkessége esetében felel. Ez a vétkesség nem forog fenn, ha a megbízó bebizonyítja, hogy a kirendeltnek megválasztásánál s amennyiben felügyeletre, utasításra, vagy a tennivalók teljesítéséhez eszközök nyújtására van szükség, ennél is a kellő gondosságot kifejtette, vagy hogy a kár a megbízónak a kellő gondossága kifejtése esetében is bekövetkezett volna.

Ez a szabály nem vonatkozik azokra az esetekre, amelyekre valamely külön törvény és amelyekre az üzem vagy foglalkozás veszélyessége, illetve terjedelme vagy természete alapján a bíró a vétkesség nélkül való felelősséget megállapítja.

Az első rész tehát kitartott a vétkességi elv mellett, és újabb érvekkel igyekezett azt megtámogatni, de ez a megerősítés feltehetőleg nem annyira tudományos, mint inkább presztizs okokból történt, amin persze nem lehet csodálkozni, ha ilyen rövid idő elteltével volt kénytelen egyik testület a másikat felülbírálni.

Érdemes azonban megsejtelni a második részt, amelynek indoklásában²⁹ a következő áll: „A vétkesség elvén felépült ... általános szabály alól ... kiveendők azok az esetek ..., amelyekben a vétkesség nélkül való felelősség elvének az alkalmazását a foglalkozás vagy üzem természete, vagy terjedelme megindokolja, mert a mai forgalmi élet jogos érdekeit a vétkesség elvének minden egyes esetben való rideg alkalmazása nem képes kielégíteni”, ezért módot kell adni a bírónak a gondos mérlegelésre.

A döntvény tehát nyitva hagyott egy kiskaput a jogalkalmazó számára. Sőt, ha jobban szemügyre vesszük, látható, hogy az „üzem vagy foglalkozás terjedelme, természete” fogalom nem is igazán volt alkalmas elhatárolásra, így a jogalkalmazó szinte teljesen szabad kézzel bírt. Ennek veszélye azonban abban állt, hogy ellentmondásos ítéletek születnek, amelyek a jogbiztonságot aláássák.³⁰

Az első várakozást látszott igazolni a Kúria két, rövidebb később született ítélete, melyek közül az egyik (Kúria P. VI. 3142/1916. szám alatti) a foglalkozás természetére, a másik (Kúria P. VI. 7967/1916.) pedig annak terjedelmére alapozva állapította meg a munkaadó objektív felelősségét. Jogos megnyugvással jelenthette ki tehát Szladits Károly: „A 84. számú TŰH nem zárta el a helyes jogalkalmazás útját abban a kérdésben, hogy a megbízó mennyiben felelős a megbízott által a rábízott teendők körében okozott kárért.”³¹

²⁸ A közvetlen ok az volt, hogy a Ppé. 71. §-a (1) bekezdésének 1. pontja szerint, ha a Kúria valamelyik tanácsa elvi kérdésben el kíván térni a jogegységi határozattól, a kérdést a Kúria teljes ülésében kell eldönteni. Márpedig most a Kúria VI. tanácsa el kívánt ettől térni.

²⁹ *Magánjogi Döntvénytár*, XI–XII. köt. 65. p.

³⁰ KÖNIG VILMOS (1917): i. m. 3–4. sz. 186. p.

³¹ SZLADITS KÁROLY (1917–1918): 225. p.

Ám hosszabb távon az aggodalmak igazolódtak be, mert a 84. sz. TŰH megalkotóinak kétségbe vonhatatlan jó szándéka ellenére ellentmondásos, követhetetlen, sőt néha jogilag is nehezen igazolható döntések születtek. Lássunk erre néhány konkrét példát!

A két kocsit tartó bérkocsiiparos üzemének sem terjedelméből, sem természetéből kifolyólag nem tartozik tárgyi felelősséggel alkalmazottjáért (P. VI. 1746/1919. sz.).³²

Ellenkező adatok hiányában a szabály szeru hajtási igazolvánnyal alkalmazott személyről az vélelmezendő, hogy a reá bízott teendőkre nézve megfelelő képesítéssel bír és megbízható (P. VI. 1590/1922. sz.).³³

Elmegyógyintézet ápolójáért csak culpa in eligendo vel inscipientia esetén felel (P. VI. 644/1920. sz.).³⁴ Ez az üzemi felelősség feltűnő korlátozását jelentette, amelyet valószínűleg a bíróság is érzékelt, mert indoklásában az intézet „jótevény jellegére” is utalt.

Az ilyen értelmezés további alkalmazásának a P. VI. 4987/1932. sz. ítélet³⁵ vetett gátat azzal, hogy kimondta: nem mentesíti a klinika fenntartóját a kezelés közben elkövetett muhibán alapuló kártérítési felelősség alól, hogy a klinika nem nyereszkezdésre alapult intézmény.

Ezzel ellentétes tendencia jelentkezett a P. VI. 5416/1925. sz., bizonyára az együttérzéssé alakult jogérzet hatására meghozott ítéletben,³⁶ amely veszélyes üzemmé nyilvánította a távírdát ...

A kissé eklektikusnak tűnő ítélkezési gyakorlatban tehát mindenképpen kimutatható a Bsz kedvezőtlen hatása, mely a két döntvényen keresztül az elméleti jogászok által képviselt álláspont ellenére hosszú időn át érvényesült.³⁷ E néhány évtizedes interregnum után a Ptk megalkotásával tért vissza a magyar jogrend az 1916 előtti szabályhoz, amely ekkorra már a nemzetközi gyakorlatban is uralkodóvá vált, és amelyhez időközben az általunk követni kívánt német jog is alkalmazkodott.

A Polgári Törvénykönyv szabályozása

Elvi alapok

Az alkalmazottak károkozásaiért fennálló polgári jogi felelősség az 1959. évi IV. törvényben (a továbbiakban: Ptk.) nyert először törvényi szintű szabályozást. Az idézni kívánt törvényhelyek a kötelmi joggal foglalkozó negyedik rész II. címe alatt, a szerződésen kívül okozott károkért és a jogalap nélküli gazdagodásért való felelősség szabályai között találhatóak. A kártérítés általános szabályairól szóló XXIX. fejezet után a XXX. fejezet a felelősség egyes eseteit tartalmazza. A kérdésről a jogszabály 348. §-a az alábbiak szerint rendelkezett:

³² *Magánjogi Döntvénytár*, XIII. köt. 87. sz.

³³ *Magánjogi Döntvénytár*, XVI. köt. 26. sz.

³⁴ SZLADITS KÁROLY: i. m. 184. p.

³⁵ *Magánjogi Döntvénytár*, XXVII. köt. 18. sz.

³⁶ SZIGETI LÁSZLÓ: i. m. 271. p.

³⁷ Hatását tovább erősítette az, hogy a Magánjogi Törvényjavaslat 1721. §-a változatlan formában tartalmazta a Bsz. szabályait. Ennek ismertetésére az azonosságon túl azért sem érdemes kitérni, mert indoklása el sem készült.

(1) Ha alkalmazott munkakörében vagy hatáskörében harmadik személynek kárt okoz, jogszabály eltérő rendelkezése hiányában a károsulttal szemben a munkáltató felelos. Ha az alkalmazott a kárt szándékos buncselekménnyel okozta, az alkalmazott a munkáltatóval egyetemlegesen felelos. Ezeket a szabályokat kell alkalmazni akkor is, ha szövetkezet tagja okoz munkakörében vagy hatáskörében harmadik személynek kárt.³⁸

(2) Ha magánmunkáltató alkalmazottja okoz munkakörében vagy hatáskörében harmadik személynek kárt, és a kár a munkáltatótól nem hajtható be, a kárért az alkalmazott felel.

Ezt a 351. § (2) bekezdése a következőkkel egészítette ki:

(2) Az alkalmazott és munkáltató közti ilyen igényekre a Munka Törvénykönyvének szabályai,³⁹ szövetkezet és tagja közti ilyen igényekre pedig külön jogszabályok rendelkezései az irányadók.⁴⁰

E megoldás lényege az, hogy a kívülálló harmadik személy irányában a munkaadó (kollektíva) felel, és ő a munkajogi szabályok szerint⁴¹ követelhet megtérítést a károkozó alkalmazottjától vagy tagjától.

Ez a konstrukció a szovjet polgári törvényben szerepelt először, de ők a vétkességi elv keretein belül igyekeztek megmagyarázni. Úgy érveltek, hogy a főnök végső soron az alkalmazott vétkességéért felel, így az elv közvetetten bár, de megvalósul. Ezzel szemben nálunk, mint az a Ptk indoklásából egyértelműen kiderül,⁴² tárgyi felelősségi formának tekintették.

A megoldásnak a korábbi gyakorlathoz képest az a legfontosabb újdonsága, hogy megváltozott a felelősség alanya. Ezt a törvény indoklása a következőkkel magyarázza:

1. Az alkalmazott munkáltató érdekében jár el, így az esetleges károkat is neki kell viselni (érdek-elv).

2. A vállalat egységes kollektíva, ezért az alkalmazott károkozását a vállalat károkozásaiként kell felfogni⁴³.

Hasonlóan vélekedik Eörsi is,⁴⁴ bár e meglehetősen ideologikusnak tűnő magyarázaton túl más, sokkal meggyőzőbb érvek is lelhetők a konstrukció alátámasztására: így sokkal jobban érvényesülhet a kártérítési felelősség két fő funkciója, a károkozások elleni védekezés és a kárelosztás.

³⁸ A törvény értelmében a bíróság ezt a szabályt alkalmazhatja a felek állandó jellegű megbízási viszonya esetében akkor is, ha a megbízó és a megbízott egyaránt szocialista (a hatályos szöveg szerint gazdálkodó) szervezet [350. § (2) bekezdés].

³⁹ Korábban a Munka Törvénykönyvéről szóló 1967. évi II. törvény ide vonatkozó 57. §-ának (2) és (3) bekezdése, jelenleg pedig az 1992. évi XXII. törvény 166–173. §-a rendelkezik erről.

⁴⁰ Ezt a szabályt a Ptk. jelenleg hatályos szövegében a 350. § (5) bekezdése tartalmazza.

⁴¹ Ez a megállapítás ma már csak részben állja meg a helyét, mivel a rendszerváltást követően a munkavégzésre irányuló jogviszonyok igen sok fajtája jött létre. Tehát a munkavállaló helyállhat a Munka Törvénykönyvének szabályai, de a közalkalmazottakra, köztisztviselőkre vonatkozó szabályok, vagy gazdasági társaságok vezető tisztségviselője akár a társasági jog szabályai szerint is.

⁴² A Polgári Törvénykönyv és miniszteri indoklása. 1959. 274. p.

⁴³ Ennek további következménye az, hogy eltunik a különbség a jogi személy képviselője és alkalmazottja által okozott károkért való felelősség között, amely a korábbiakban általánosan elfogadott volt. BENEDEK KÁROLY – VILÁGHY MIKLÓS (1961): i. m. 159. p.

⁴⁴ EÖRSI GYULA (1966): i. m. 305. p.

A védekezés egyik módja a felelősségbiztosítás a másik pedig a károkozások megelőzésére, elhárítására való törekvés. Ez egy bonyolult felépítésű szervezet esetében sokkal inkább adottak utóbbira a lehetőségek kollektív szinten. A kár és annak közvetlen oka mögött rendszerint felfedezhetők az ellenőrzés, a kiképzés, a szervezés, a feyelmi helyzet és az adminisztrációs gyakorlat hibái, amelyek felismerésére és kiküszöbölésére az egyes alkalmazottnak nincs lehetősége, a vállalat egészének azonban ez módjában áll, sőt elemi érdeke.

A kárelosztás a közvetlen károkozó, a kollektíva és végső soron az állam között valósul meg, teherbíró képességük, és prevenciósi lehetőségeik arányában. A kár töredékét a dolgozó, a többit a kollektíva, és mivel a törvény megalkotásakor az állami tulajdon uralkodó volt végső soron az állam, az egyetemes kollektíva viselte.

Egyébként a dolgozó részesedésének csökkentését indokolja a károkozás hatékonyságának növekedése, vagyis az, hogy kis hiba vagy gondatlanság is aránytalanul nagy kárt tud okozni.

A fenti elvek alapján megkonstruált közvetlen munkáltatói felelősség egyébként a károsult érdekeivel is egybe esik, mivel kárának megtérítését sokkal inkább remélheti a megbízható anyagi fedezettel rendelkező kollektívától, mint a károkozó alkalmazottól.

A főszabály alkalmazása

A törvény megjelöli tehát a felelősség alanyát, nem rendelkezik azonban arról, hogy milyen szabályok szerint fog a kérdéses személy felelni. Ebből következően a konkrét esetet mindig a tényállásra illő szabályok szerint kell elbírálni. Ez általában a 339. §-t jelenti, melynek értelmében a károsultnak az alkalmazott jogellenes magatartása és a kár közötti okozati összefüggést kell bizonyítania,⁴⁵ a munkáltatót terheli viszont annak bizonyítása, hogy alkalmazottja úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható. Ennek következménye az, hogy a kártérítés megítélésének nem akadályozza az, ha nem állapítható pontosan meg, hogy a vállalat melyik alkalmazottja milyen magatartással okozta a kárt.⁴⁶ Jogunk tehát a bizonyítási szükséghelyzet jelentette nehézségeket a bizonyítási teher megfordításával és az „anonim” vagy szervezeti vétkesség elvének segítségével oldja meg.

A vállalat felelőségének megítélése tehát mindig az alkalmazott magatartásától, annak vétkességétől függ.⁴⁷ Ez azonban nem jelenti feltétlenül azt, hogy ha az alkalmazott magatartása nem róható fel, akkor a munkáltató mentesül. Ilyenkor azon alkalmazottjának vétkessége alapján fog felelni, aki a vétőképtelent alkalmazta vagy a közvetlen károkozót oly mértékben túlterhelte, hogy a károkozás tekintetében az elvárhatóság vele szemben hiányzik.

⁴⁵ Lásd a BH 1995. 346. sz. és BH 1993. 677. sz. alatt közzétett ítéleteket.

⁴⁶ A LB a BH 1993. 498. sz. alatt megjelent, és egy autószerelő műhelyben a mosóbenzin szabálytalan tárolása miatt bekövetkezett robbanás által okozott kár ügyében hozott ítéletében kimondta: „A felelősség szempontjából nincs ügödöntő jelentősége annak a nem tisztázott és már utólag nem is tisztázható körülménynek, hogy a benzingőz mitől robbant be.”

⁴⁷ BH 1988. 45. sz. ítélet: „A Ptk. 348. §-a (1) bekezdésének alkalmazásakor a károkozó alkalmazott magatartását kell vizsgálni. A munkáltató akkor felel, ha az alkalmazottról megállapítható, hogy olyan magatartást tanúsított, amelynek alapján a Ptk. 339. §-ának (1) bekezdésében említett kimentés kísérlete nem vezethet eredményre. Ha tehát az alkalmazott magatartása kimenthetetlen, akkor a munkáltató nem védekezhet azzal, hogy nem tudta az alkalmazott károkozását elhárítani, illetve hogy az elhárítás a Ptk. 339. §-ának (1) bekezdése alapján nem volt elvárható.”

A tényállásra illő szabály lehet óvodai alkalmazott esetében a 347. §, vagy az állatkereti dolgozó esetében pedig a 351. § is. Ha az alkalmazott fokozott veszéllyel járó tevékenységet végez, akkor a 345–346. § rendelkezései alkalmazandók.⁴⁸

A munkáltatót és az alkalmazottat a fentiekből megállapíthatóan nem lehet egyetemlegesen marasztalni, az alkalmazott közvetlen felelőssége a kívülálló károsulttal szemben főszabályként kizárt. Ezzel a törvény megszüntette azt a – korábbi jogalkalmazásunkat jellemző – visszás helyzetet, hogy az alkalmazott felelősségének terjedelme attól a véletlenszerű körülménytől függött, hogy a károsult csak a munkáltatót perelte vagy őt is. Ezt észelve a Legfelsőbb Bíróság (a továbbiakban: LB) polgári kollégiuma a 43. számú irányelvében már korábban kimondta, hogy a vállalat csak a munkabérének 15 %-a erejéig fordulhat a dolgozó ellen, az alkalmazott pedig követelheti a vállalattól azt az összeget, amit ezt meghaladóan kellett a károsultnak kifizetnie. A LB egy későbbi ítéletében még ettől is tovább lépve, eleve csak keresetének 15 %-a erejéig marasztalta a dolgozót. De a végső megnyugtató szabályozást a 348. § hozta meg, amelyet a polgári kollégium a 41. számú állásfoglalásában újra megerősített.

A 348. § fogalmi elemei

A továbbiakban részletesen ismertetni kívánt 348. § négy szabályt tartalmazott: egy általános szabályt (1. bekezdés első mondat), két kivételt (1. bekezdés második mondat és 2. bekezdés) és egy kiterjesztő szabályt (1. bekezdés harmadik mondat). Mivel ez utóbbi teljesen egyértelmű és a tapasztalatok szerint alkalmazása a gyakorlatban nem okoz gondot, ezzel nem fogok a továbbiakban foglalkozni.

Az eredeti szöveg fogalmi elemei közül csak kevés és mindegyik csak egy-egy alkalommal módosult, ezért az egyes fogalmi elemeket a módosításuk időrendi sorrendjében tárgyalva a egyúttal a jogszabály időbeli változását is nyomon követhetjük. Először a „harmadik személy”, majd a „munkáltató” és az „alkalmazott” időállóknak bizonyult fogalmát elemezem. Ezt követi a „munkakörében vagy hatáskörében” megfogalmazás problémáinak ismertetése, majd az első kivételes szabály következik. A sort a második kivétel zárja, s ezzel a 348. § több mint 40 éves történetének végére is érünk.

Harmadik személy

A gyakorlatban e kérdés eldöntése bizonyult a legegyszerűbbnek: a 348. §-t kell alkalmazni, ha a károsult a munkaadó szerződő partnere, e partner alkalmazottja, vagy teljesen független személy. Összefoglalva tehát bárki minősülhet ilyennek, kivéve az ugyanazon kollektíva alkalmazottját vagy annak tagját. Az egyetlen problematikusnak látszó eset az, amikor az alkalmazott hosszabb időn át tevékenykedik egy másik kollektíva kötelékében és így okoz kárt. Ez is egyszerűen megoldódik azonban akkor, ha abból indulunk ki, hogy ilyen esetben azt a vállalatot terheli a munkajogi felelősség, amelynél a kirendelt dolgozik. Logikus tehát ugyanazt a vállalatot tenni a polgári jogi felelősség alanyává is.

⁴⁸ BH 1991. 148.

Munkáltató és alkalmazott

A 348. §-t kell alkalmazni (természetesen az egyéb feltételek teljesedése esetén), ha a kárt okozó „A” munkaviszonyban áll „B”-vel. A munkaviszony fogalmát sem polgári jogi, sem munkajogi szabályok nem definiálják, így e jogviszonynak a munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyoktól való elhatárolásában a legfontosabb támpont, a munkáltatót megillető széleskörű utasítási jog, amely kiterjed a munkavégzés részleteire, annak módjára, helyére, idejére is.

Bár a szakmunkástanuló nincs munkaviszonyban az őt gyakorlati képzésben részesítő vállalattal, károkozása esetén a Legfelsőbb Bíróság állásfoglalása értelmében mégis e vállalat fog felelni.⁴⁹

Alkalmazni kell a 348. §-t, ha a munkaviszony alapjául szolgáló munkaszerződés érvénytelen, továbbá akkor is, ha az alkalmazott munkaidején kívül színleli azt, hogy munkavállalói minőségében jár el.⁵⁰ Ha azonban a munkaviszony megszűnése után teszi ugyanezt, a munkáltató legfeljebb a munkavállalóval egyetemlegesen (Ptk. 344. §) felelhet, és így is csak akkor, ha a munkaviszony megszüntetése kapcsán gondatlanul járt el.⁵¹

Az igazán komoly gondot azok az esetek jelentik, amikor az alkalmazottat a főnöke bízza meg valamilyen teendő elvégzésével. Kézenfekvőnek tűnik ilyenkor a megbízott károkozásaiért való felelősség szabályainak alkalmazása (Ptk. 350. §), ám ez arra vezetne, hogy a megbízó, aki munkaköri hatalmával visszaélve kényszerítette a dolgozót, könnyen kimenthetné magát. Így a LB egy konkrét ügyben⁵² inkább eltekintett attól, hogy az alkalmazott nem munkaviszonya, hanem megbízás alapján járt el.

Munkakörben vagy hatáskörben való eljárás

Az, hogy valaki valamely kollektíva tagja, károkozása esetén még nem vonja automatikusan maga után a 348. § alkalmazását. Ennek az oka az, hogy a kárt az alkalmazott nemcsak ilyen, hanem magánminőségében is okozhatja. Bárkinek a magánszemélyként okozott kártételeiért indokolatlan lenne a munkáltató felelősségét megállapítani.

Azt, hogy a kárt valaki magánszemélyként, vagy alkalmazottként okozta-e, csak egy nagyon széles és sok fokozatú skálán lehet vizsgálni. Az egyértelmű, hogy ezen képzeletbeli skála két végpontján elhelyezkedő esetek külön elbírálás alá esnek: az egyik esetben a közvetlen károkozó, a másik esetben a munkáltató felel. Sokkal nehezebb a közbülső esetek elbírálása. Egyrészt azért, mert a határ megvonása pusztán jogpolitikai kérdés, mely mellett mindig lehet pro és kontra érveket találni, tehát a pusztán jogérzet nem nyújt segítséget a helyes megoldáshoz. Másrészt azért, mert ha a jogalkotó meg is vonta valahol a határt, a gyakorlat mindig produkál kétséges eseteket.

⁴⁹ Polgári Jogi Döntvénytár, III. köt. 143. sz.

⁵⁰ Ez az álláspont a bírói gyakorlatban csiszolódott ki, és valószínűleg a munkakör később részletesen ismertetendő tág értelmezésével van összefüggésben. A törvény indoklása színlelés esetén eredetileg kizárta a 348. § felhívását.

⁵¹ Ezért nem látta alkalmazhatónak a LB a 348. §-t a BH 1989. 321. alatti ítéletében, amikor a megszünt szakcsoport bélyegzőjét felhasználva a volt tag (B. L.) áruvásárlást folytatott.

⁵² P. törv. I. 21.856/1960. sz. ítélet.

Az alkalmazotként okozott károk köre megvonható tehát szűken és tágabban is. Az első megoldás a „munkakörben” okozott károkért teszi felelőssé a munkáltatót, a második megoldás esetén a munkáltató minden olyan károkozásért felel, amely a „munkaviszonnyal összefügg”. Másként megfogalmazva ez utóbbi a „munkavégzés alkalmával” okozott károkat jelenti.

A Ptk. megalkotásakor a szűkebb kör mellett döntöttek, amit azonban a bírói gyakorlat annak kimondásával, hogy „a 348. § alkalmazásához elegendő, ha a károkozót a munkakör ellátása hozza abba a helyzetbe, hogy kárt okozzon” (P. törv. eln. tan. 20.033/1963. sz. ügy)⁵³ szinte azonnal kitágított. A LB tehát a munkakör fogalmát tágan értelmezve megoldotta azt a problémát, hogy milyen jogszabály alkalmazandó abban az esetben, ha az alkalmazott a kárt a munkakörébe vagy hatáskörébe nem tartozó cselekménnyel okozza. Márpedig a gyakorlatban többnyire ez a helyzet.

Így a jogérzetünk által diktáltakkal összhangban a 348. §-t alkalmazta a bíróság a következő ügyekben: egy kövezővállalat alkalmazottja felperes telepén dolgozva felült a felperes őrizet nélkül hagyott vontatójára, és nekivezette azt egy vasúti tehervagonnak (BH. 1963. 3. 3490. sz.); egy villanszerelő munkavégzés közben egy billenő-tehergépkocsi billenőjének rögzítő csapszegeit helyezte vissza, és ezzel kárt okozott,⁵⁴ egy könyveket rakódó alkalmazott, munkáját félbehagyva hógolyózni kezdett és ezzel kárt okozott (P. törv. II. 21.070/1961. sz.). Nyilvánvaló, hogy sem a vontatóvezetés, sem a billenő szerelése, sem pedig a hógolyózás nem szerepelt az illető alkalmazottak munkaköri leírásában, tehát a jogszabály szoros nyelvtani értelmezésével más megoldásra kellett volna jutni.

Az tehát elfogadható, hogy a károkozás nemcsak a konkrét munkakörben való tevékenykedéssel, hanem ennél szélesebb körben, a munkavégzéssel kapcsolatban is végbemehet ahhoz, hogy a 348. § még érvényesüljön. Az ezt megalapozó megfogalmazás („abba a helyzetbe hozza”) azonban aggodalomra adhat okot, ugyanis következetes alkalmazása oda vezetne, hogy az olyan jellegű esetekben amikor a vállalat dolgozója a megrendelő lakására kiszállva végez el bizonyos munkákat, és ezzel semmilyen kapcsolatban nem lévő, más magatartásával kárt okoz, a munkáltató felelősségét mindenképpen meg kellene állapítani.

Az elhatárolálás tisztázására eltérő megoldások születtek az elméleti irodalomban. A végeredményben, vagyis hogy a gyakorlatot megerősítve tágabban kell a 348. § alkalmazási körét kijelölni egyetértettek, de ezt eltérően kívánták elérni.

A Benedek–Világhy szerzőpáros a törvény szövegének szigorú nyelvtani értelmezésével – dogmatikai szempontból valóban támadhatatlanul – nyert nagyon szűk kört próbálta szélesíteni. Így arra az álláspontra jutottak, hogy a „felmerült kárért a munkáltató felelősségét kell megállapítani, ha

a) az alkalmazott munkaköre illetőleg hatásköre arra a cselekményfajtára is kiterjedt, amelynek körébe az adott esetben kárt okozó cselekmény tartozik, továbbá enélkül is, ha

b) a károkozásnak az alkalmazotti minőségben való eljárás közvetlen és elengedhetetlen feltétele volt”.⁵⁵

⁵³ EÖRSI GYULA (1966): i. m. 312. p.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ BENEDEK KÁROLY – VILÁGHY MIKLÓS (1961): i. m. 161. p.

Végkövetkeztetésük azonban nem lehet helyes, mert részletes kifejtése közben elmentmondásba keverednek. A kérdés illusztrálásaként felhozott konkrét példa elemzése kapcsán megállapítják ugyanis, hogy abban az esetben, ha a kárt okozó cselekményfajta sem a munkakörbe nem tartozott, sem külön megbízást az alkalmazott erre nem kapott, akkor a vállalat felelősségét „nehéz lenne elvileg megalapozni”. Erre azonban már definíciójuk b) pontjában rákényszerülnek.

A megoldás másik hibájául rója fel Eörsi, hogy a 348. § alá az eseteknek a kívánatosnál szűkebb csoportját tudják bevonni, mert az elhatárolási formulában szereplő „közvetlen és elengedhetetlen” kifejezés csak ezt teszi lehetővé. Gondoljuk csak meg, mennyire volt közvetlen és elengedhetetlen feltétele az alkalmazotti minőség a rakodómunkás hógolyózásának, vagy a kövezőmunkás vontató vezetésének. Tehát e formulához szigorúan ragaszkodva ilyen jellegű esetekben nem lehetne a munkáltató felelősségét megállapítani, pedig ez feltétlenül indokolt lenne, mert a munkáltatónak kötelessége, hogy fegyelmet tartson, ellenőrizze, hogy mindenki a saját munkáját végezze, és ne fejtse ki olyan tevékenységet, ami nem tartozik munkakörébe.

Eörsi ezzel szemben a következő általános formulát kínálja:

„a) A 348. § alkalmazandó, ha a kárt a munkavégzés során vagy alkalmával okozta harmadik személynek az alkalmazott, de

b) nem alkalmazható, ha a munkaviszonnyal való kapcsolat annyira elvékonyodott (az alkalmazotti minőség már nem releváns oka a kárnak), hogy az alkalmazottért fennálló speciális felelősségi alakzat a funkcióját már nem töltené be (a vállalati védekezésre kedvező hatás nem várható, vagy a várható kedvezőtlen hatások volnának túlnyomóak).⁵⁶

Abból indul ki, hogy az alkalmazottért való felelősség és általában a felelősség egyik legfőbb funkciója a megelőzés, ezért a határt ott kell megvonni, ahol a munkáltató védekezésének korlátai vannak. A védekezési lehetőségek pedig sokkal inkább adóttak a munkáltató számára, ha alkalmazottja a tevékenységét közvetlenül vállalati körben fejt ki, mint ha ezen kívül működik vagy okoz kárt. Amíg tehát az alkalmazott ezen a körön (a vállalat konkrét ellenőrzési, felügyeleti körén) belül működik, úgyszólván minden károkozó magatartásért a vállalat felel.

A 348. §-t kell alkalmazni, ha a kárt a munkakörébe tartozó munka végzése során okozza, de akkor is, ha olyan tevékenységet végez, ami abba nem tartozott volna bele.⁵⁷ Sőt felelni fog azon munkáltató is, amelynek alkalmazottja régi haragosát munkáltatója telephelyén megveri (saját telephelyen ugyanis még ilyen esetekben is reálisnak tekinthető a munkáltató védekezési, megelőzési lehetősége).

Más a helyzet, ha a munkavégzés a vállalati ellenőrzési, felügyeleti körön kívülre kerül. Ez leginkább úgy fordulhat elő, ha az alkalmazott a munkáltató által kötött szerződés teljesítése érdekében a munkát a szerződő félnél végzi (pl. festő vagy takarító vállalat alkalmazottja a megrendelő lakásán). Az természetes, hogy a munka végzése során okozott kárért (pl. a festő létrájával vigyázatlanul lever egy értékes vázát) a

⁵⁶ EÖRSI GYULA (1966): i. m. 315. p.

⁵⁷ P. törv. I. 20.364/1961. sz. (Ebben az ügyben a LB munkakörben okozott kárnak minősítette egy olyan berendezés bekapcsolását az üzemvezető részéről, amelynek bekapcsolása az elektrikusnak lett volna feladata.) és BH 1986. 230. (Itt a II. rendű alperes alkalmazottja (I. rendű alperes, a vetőmagbolt vezetője) a munkaviszonyával összefüggésben, de feladatkörébe nem tartozóan szerzett be felperes kérésére repcemagot, amely mérget tartalmazott, így attól felperes madarai elpusztultak.)

munkáltató felel.⁵⁸ Ha emiatt vitába keveredik a megrendelővel és annak testi sértést okoz⁵⁹ vagy a lakásból valamit ellop,⁶⁰ ugyanígy kell eljárni. Ennek magyarázata az, hogy a vállalatnak különös gonddal kell megválogatnia azokat az alkalmazottait, akiket felügyelet nélkül megrendelők lakásába küld.

Ha azonban a megrendelő külön kapcsolatot létesít az alkalmazottal (valamire megkéri, vagy a szerződés teljesítésétől teljesen független ügy kapcsán összeverekednek), és a kár ennek során keletkezik, a vállalat felelőssége nem állapítható meg, mert az alkalmazotti minőség és a károkozás közötti okozati összefüggés ezekben az esetekben már túlságosan laza. Nyilvánvaló, ha a kérésnek később, munkaidőn kívül, vagy esetleg napok múlva tesz eleget, akkor sem lenne megállapítható a munkáltató felelőssége. Itt merőben véletlenszerű az, hogy a károkozó alkalmazott és a másik fél a munkáltató által kötött szerződés kapcsán, és nem más okból kerültek kapcsolatba. Ilyenkor a munkáltató védekezési lehetőségei meglehetősen korlátozottak, tehát a kiindulásként vázolt elv miatt felelőssé tétele a kívánt hatást nem érné el.

A munkáltató felügyeleti és ellenőrzési körén kívül esik az alkalmazott tevékenysége akkor is, ha azt munkába, kiküldetésbe menet vagy onnan jövet folytatja, vagy ha a gépkocsi vezetője feketefuvart végez. Ezért a munkáltató felelőssége az első két esetben csak akkor állapítható meg, ha a munkáltató járművét használja. Saját jármű, vagy tömegközlekedés használata esetén ez fel sem merül.

Ezekben az esetekben az elhatárolásban jelentős segítséget nyújthat az ok-okozati folyamatba ékelődő saját elhatározás megléte vagy hiánya. A szerződések teljesítésével kapcsolatban mondottakhoz hasonlóan az alkalmazott szándékossága (pl. a villamoson megveri egy régi haragosát) olyannyira eltávolítja a munkakörtől a károkozást, hogy ezért magának kell felelnie.

Osszefoglalva tehát: a 348. § csak akkor nem alkalmazható, ha

- „a) a kárt a vállalati felügyeleti, ellenőrzési körön kívül,
- b) olyan önálló szándékos, különösen kizárólag az alkalmazott saját gazdaságosság, társadalmi tevékenysége, érdekei körébe tartozó magatartás közbeiktatásával okozták,
- c) amelynek megelőzése a vállalattól a közbeiktatódott önálló szerződési viszonyra tekintettel vagy a károkozó magatartás rendkívülisége miatt nem várható el.”⁶¹

Ez a rendszer az általa elérni kívánt cél érdekében jól használható eszköz a gyakorlat kezében, mely a 348. § alkalmazási körét a Benedek–Világhy által vázoltnál tágabban, a gyakorlatnál viszont kissé szűkebben vonja meg.

Az ítékezés tehát némi ingadozás után a LB által kijelölt tág értelemben fogta fel a fogalmat. Így amikor a Ptk. módosításáról szóló 1977. évi IV. törvény a „munkakörében vagy hatáskörében” kifejezést „munkaviszonyával” vagy „tagsági

⁵⁸ EÖRSI GYULA (1962): i. m. 149. p. Ez egyértelműnek tűnik annak ellenére is, hogy a szerző ugyanebben a kérdésben később saját véleményével is ellentétes álláspontra helyezkedve e magatartást szerződésszegésnek minősíti. (16): 316. p.

⁵⁹ EÖRSI GYULA (1966): i. m. 316. p. Itt szintén ingadozik: vitathatónak tartja a vállalat felelősségét, ha az eset csak kivételesen fordult elő. EÖRSI GYULA (1962): 149. p.

⁶⁰ Nem így vélekedett a PKKB a 3. P. 50.304/1960. sz. ügyben. A bíróság azt az álláspontot foglalta el, hogy az alkalmazott által elkövetett lopásért a munkáltató nem felelős, mert a lopás a munkakörben végzett cselekmények fogalmi körébe nem vonható szándékos bűncselekmény. Ez nyilvánvalóan helytelen, márcsak azért is, mert ha a szándékos bűncselekmény soha nem minősülne alkalmazotti károkozásnak, akkor a 348. § (1) bekezdésének második mondata soha nem volna alkalmazható, ami nyilvánvalóan nem lehetett a törvényalkotó szándéka.

⁶¹ EÖRSI GYULA (1966): i. m. 319. p.

viszonyával összefüggésben” megfogalmazásra változtatta, már csak a létező gyakorlatot legalizálta. Ezzel minden aggály elhárult a tág értelmezéssel szemben, ami a LB ítéleteiből is kitűnik: a módosítás óta szinte teljesen eltűntek gyakorlatából az e fogalom alkalmazásával kapcsolatos ügyek.

Szándékos bűncselekmény

A kivételes szabály beiktatását a törvényhozó azzal indokolta, hogy aki a kárt szándékos bűncselekményével okozta, az nem érdemes az 1. mondat által biztosított kedvezményre, és a munkajogi szabályok szerint egyébként is teljes felelősséggel tartozik. Azonban ez csak a szándékos bűncselekményre vonatkozott, gondatlanság esetén a munkáltató közvetlen felelősségét kellett megállapítani. Ezt azzal lehet még kiegészíteni, hogy a munkáltató lehetőségei a megelőzésre ebben a körben a legszűkebbek, ezért indokolt felelősségét is enyhíteni.

A rendelkezést a Ptk-t módosító 1977. évi IV. törvény arra való hivatkozással, hogy nem szolgálja a károsult érdekeit hatályon kívül helyezte. Ezzel egyetértve meg kell még jegyezni, hogy a szabálynak igazi jelentősége egyébként sem volt, mert a jogpolitikai céloknak a büntetőjogi felelősségre vonás teljes mértékben eleget tett.

Magánmunkáltató

A szabály kiinduló pontja az a tétel volt, hogy a szocialista szektorral szemben itt a reparáció érvényesülése érdekében a károsult helyzetét jobban körül kell bástyázni. Ez a kivételes szabály valójában egy, a felelősség alanyára vonatkozó kiegészítés: megmarad a munkáltató felelőssége, de a törvény mögé helyezi a magán-munkavállaló másodlagos, szubszidiárius felelősségét. Ennek legfőbb indoka a reparációs szempont mind maradéktalanabb érvényesülése, melyet a kollektíva létének hiánya miatt a törvényhozó a főszabály általános alkalmazása esetén nem látott volna biztosítottnak.

Így a munkavállaló a kezéséhez hasonló helyzetbe került, de a munkáltatóval való együttes perlésére nem volt mód,⁶² és visszereseti jogával is csak kivételesen rendelkezett. Egyértelműen szembehelyezkedett ezzel a LB egy 1970-ben hozott ítéletében.⁶³ Eszerint az alkalmazott felelősségének másodlagosságából nem következik, hogy az együttes perlésre nincs mód. Ennek magyarázatául a törvény ide vonatkozó indoklása részletesebb megokolás hiányában nem fogadható el. A törvényhozó akarata helyett tehát „azt kell vizsgálni, az együttes perlés kizártsága a jogszabályok rendelkezéseiből, értelméből valóban levezethető-e”.

Ez alapján a LB abból, hogy a munkavállaló helyzete a kezéséhez hasonló, és hogy az ő esetében az együttes perlés nem kizárt [Ptk. 274. § (1) bekezdés], valamint hogy az együttes perlés is a károsult érdekeit szolgálja (amit a törvényhozó az egész kivételes szabály megalkotásának indokául felhoz), arra következtetett, hogy a munkavállaló a munkáltatóval együtt perelhető. Ez a végkövetkeztetés pergazdaságossági szempontból is helytálló.

⁶² *A Polgári Törvénykönyv és miniszteri indoklása.* 274. p. és EÖRSI GYULA (1966): i. m. 327. p. A legfeljebb bíróság későbbi ítéletét mintegy előre vetítve különösebb indoklás nélkül ezzel ellentétes ZOLTÁN ÖDÖN: i. m. 61. p.

⁶³ *Polgári Jogi Döntvénytár.* IV. köt. 156. sz.

Az együttes perlés ezek után tehát nem volt kizárt, de az alkalmazott csak másodlagosan volt marasztalható, és fizetési kötelezettsége csak akkor állt be, ha a követelés a munkáltatótól nem volt behajtható. Egyéb vonatkozásokban a főszabály rendelkezései voltak irányadók.

A törvényben szereplő „magánmunkáltató” fogalmát sem a Ptk., sem alacsonyabb szintű polgári jogi szabály nem határozta meg, ezért a bíróságok más jogágak (munkajog, államigazgatási jog) értelmezésére támaszkodva magánszemélyeket és más „nem szocialista szervezeteket” (pl: egyházak) értettek rajta. Ez a kifejezés azért sem jelentett akkoriban gondot, mert a tulajdonviszonyok egysíkúsága miatt a magánalkalmazottak elenyésző kisebbségben voltak.

Az azóta bekövetkezett változások, különösen a 80-as évek második felében elkezdődött gazdasági átalakulás következtében ez a probléma azonban felszínre került. Egyrészt állami szektornak a privatizáció miatti másodlagossá válása értelemszerűen változatos tulajdoni formák kialakulását, és a magánalkalmazottak körének bővülését vonta maga után, másrészt sajnos az előbbivel ellentétben korántsem törvényszerűen, a gazdasági környezet bizonytalanná válása, a fizetési morál romlása is bekövetkezett. E két ok miatt vált egyre gyakrabban szükségessé a 348. § (2) bekezdésének alkalmazása, és a tartalmatlan fogalom értelmezése, az új körülményekhez való igazítása. Ez utóbbi az 1967. évi II. törvény módosításáról szóló 1989. évi V. törvény 15. §-a által valósult meg, amely a szektorsemlegesség érdekében a „magánmunkáltató” fogalom helyébe a „legfeljebb harminc főfoglalkozású dolgozót foglalkoztató magánszemély” kifejezést léptette.

Ezzel a probléma megoldottnak is tűnik, ám a régi és az új megfogalmazás is felvet egy igen súlyos aggályt: a kivételes szabály hátrányos megkülönböztetést tesz a magánalkalmazottak rovására, mert míg más munkavállalók a munkáltató fizetése esetén mentesülnek a teljes kártérítés alól, ők kénytelenek ezt megfizetni.

A kérdésnek ez a vetülete a törvény megalkotásakor érthetően fel sem merült, először a Ptk. magyarázata hívta fel rá a figyelmet.⁶⁴ Sőt ettől tovább lépve azt is felvetette, hogy túl a gazdasági megfontolásokon, nem vált-e jogpolitikailag is meghaladottá a rendelkezés. Amikor egyáltalán nem biztos, hogy egy állami vállalat fizetőképesebb egy magáncégnél, akkor van-e létjogosultsága egy ilyen szabálynak?

A probléma megoldásában az AB megelőzte a törvényhozást, amikor az 1/1996. (I. 26.) határozatával alkotmányellenesnek minősítette és megsemmisítette a Ptk 348. §-ának (2) bekezdését.

Az AB már több korábbi ítéletében kimondta (21/1990. és 18/1992. AB határozatok), hogy „bár az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdése az emberi, illetve állampolgári jogok tekintetében tiltja a megkülönböztetést, a jogegyenlőségi tétel egyéb jogokra is vonatkozik”. Így a polgári jogi jogalanyok közötti különbségtétel is tilos. Ez a tilalom azonban nem általános: „az AB akkor állapítja meg a nem alapjogokat érintő megkülönböztetés alkotmányellenességét, ha a különbségtétel önkényes, azaz nincs ésszerű indoka”. Az AB által vizsgált kérdés tehát az volt, hogy a különbségtétel ésszerűen indokolható-e vagy sem.

A munkáltató fizetőképesége semmilyen összefüggésben nincs azzal, hogy hány alkalmazottja van, vagy hogy jogi személynek minősül-e vagy sem, így az alkalmazot-

⁶⁴ *A Polgári Törvénykönyv Magyarázata*. 953. p.

tak felelősségének terjedelmében való különbségtétel a károsult igényeinek nagyobb biztonsággal való érvényesíthetőségére történő hivatkozással alkotmányellenes. Ezért az AB a Ptk. 348. § (2) bekezdését a határozat közzétételének napjával megsemmisítette.

Az egykor bonyolult szabályból tehát mára csak a munkakörrel való összefüggést ábrázoló főszabály és az ennek alkalmazását a szövetkezetek tagjainak károkozása esetén is előíró kiterjesztő szabály maradt.

Összegzés

Láthatjuk tehát, hogy e hosszú fejlődésnek a kezdő lépését még a klasszikus magyar jogtudomány és bírói gyakorlat tette meg. Ők merték először kimondani, hogy az alkalmazott által harmadik személynek okozott károkért való felelősség kérdéseire a helyes válasz csak objektív elvi alapról kiindulva lehetséges. Ennek a felismerésnek az értékéből semmit sem von le, hogy e felelősségi forma alkalmazási körét a teljesítésben okozott károkokra korlátozva, kissé szűken vonták meg.

Annál inkább megkérdőjelezhető a két háború között folytatott gyakorlat, amely ellen neves elméleti jogászaink közül többen felemelték hangjukat – sajnos eredménytelenül.

A Ptk. viszont az 1916 előtti magyar jogban élő gyakorlathoz való visszatéréssel minden ideológiai ihletésű sallang ellenére tagadhatatlanul modern szabályozást valósított meg, melyet a bírói gyakorlat bizonyos értelmezési megoldásokkal tovább javított.

Az elmúlt időszakra mégis jellemző „kollektív felelőtlenység” tehát nem a kérdés jogi szabályozásának hiányosságaival magyarázható. Nem a felelősség kollektivizálásának elve az oka a kialakult gyakorlatnak, hanem az, hogy a bekövetkezett károkoknak valójában nem volt igazi „gazdája”. Ez a gazda – vagyis a károsult – a tulajdoni viszonyok miatt az esetek döntő többségében maga az állam volt: az állam pedig rossz gazda, ezt ma már nem kell bizonygatni.

A károkozót a 348. § alapján könnyű lett volna kártérítésre kötelezni, a károsult azonban nem volt rákényszerülve arra, hogy jogos igényét érvényesítse. Emellett az is tagadhatatlan, hogy a kártérítés összegéből az 1967. évi II. törvényben meghatározott munkavállalói részesedés nem bizonyult elegendőnek a megfelelő nevelő, megelőzésre ösztönző hatás eléréséhez.

A rendszerváltást követően beinduló privatizációs folyamat következtében ez a helyzet már eddig is sokat változott, és időközben a 348. § is megtisztult ideologikus rendelkezéseitől, ezért a jövőben joggal várhatjuk a helyzet javulását. A magáncégek, ahol a dolgozók egyéni érdekeltisége is sokkal kifejezettebb lehet, nem engedhetnek meg maguknak efféle plusz kiadásokat.

A gazdaság magántulajdoni alapra helyezésével lejátszódó spontán folyamat azért nem old meg mindent, így nem marad munka nélkül a jogalkotó sem. Érdemes lenne fontolóra venni a munkáltatóknak az alkalmazottakkal szembeni igényeinek érvényesítését szabályozó rendelkezések korábban már említett sokféleségének csökkentését. A károsult érdekében pedig, aki igen nehéz helyzetben van az igényérvényesítés során, mert nem tudja elbírálni, hogy a károkozó ügyvezető vagy képviselő milyen jogkörben

okozta a kárt, nem a társasági forma, hanem a jogviszony szerint kellene differenciálni, ha ez a megkülönböztetés a munkaviszonyban és a megbízási viszonyban álló vezető tisztségviselő felelőssége között egyáltalán szükséges.

Felhasznált irodalom

- (1) A képviselőház által kiküldött különbizottság jelentése a Polgári Törvénykönyvre vonatkozó 886. sz. törvényjavaslatról. Országgyűlés, képviselőházi irományok 1910–1915, III. köt. 1192. sz. iromány és 1. sz. melléklet.
- (2) A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezete, első szöveg. Grill k. 1900.
- (3) A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezetének indoklása. Grill k. 1901.
- (4) A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezetének bizottsági tárgyalásai. Grill k. 1909.
- (5) A Magyar Polgári Törvénykönyv törvényjavaslata, Országgyűlés, képviselőházi irományok. 1910–1915, XXXI. köt. 886. sz. iromány.
- (6) A Magyar Polgári Törvénykönyv törvényjavaslatának indoklása, Országgyűlés, képviselőházi irományok 1910–1915, XXXIII. köt. 886. sz. iromány 1–4. sz. melléklete.
- (7) A Polgári Törvénykönyv és miniszteri indoklása. 1959.
- (8) A Polgári Törvénykönyv Magyarázata. 1993.
- (9) ASZTALOS LÁSZLÓ – GÖNCZÖL KATALIN: *Felelősség és szankció a jogban*. KJK. 1980.
- (10) BENEDEK KÁROLY – VILÁGHY MIKLÓS, *Magyar jog*, 1961. 4. sz.
- (11) BENEDEK KÁROLY – VILÁGHY MIKLÓS: *A Ptk. a gyakorlatban*. KJK. 1965.
- (12) DÁRDAY – SZENTIRMAY – ANGYAL: *Igazságügyi törvénytár I. köt. és III. köt.*
- (13) EÖRSI GYULA: *Kártérítés a jogellenes magatartásért*. KJK. Bp. 1958.
- (14) EÖRSI GYULA: *A jogi felelősség alapp problémái. A polgári jogi felelősség*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1961.
- (15) EÖRSI GYULA: *Elhatárolási problémák az anyagi felelősség körében*. KJK. Bp. 1962.
- (16) EÖRSI GYULA: *A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve*. KJK. Bp. 1966.
- (17) EÖRSI GYULA – GELLÉRT GYÖRGY: *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*. KJK. 1982.
- (18) Főelöadmány, VI. és VII. köt.
- (19) KÖNIG VILMOS: *A munkaadó felelőssége alkalmazottaiért*. Jogállam 1916. 9–10. sz. és 1917. 3–4. sz.
- (20) KÖNIG VILMOS: *A magánjogi törvényjavaslat*. Jogállam. 1928. 303. p.
- (21) MÁDL FERENC: *A deliktualis felelősség a jog és a társadalom fejlődésének történetében*. Akadémiai Kiadó. 1964.
- (22) Magánjogi Döntvénytár, X. , XI-XII. , XIII. , XVI. , XXVII. köt.
- (23) MARTON GÉZA: *A polgári jogi felelősség*. Kiad. alá rend. Zlinszky János. Bp. Triorg Kft. [1992. 2]

- (24) NAGY LÁSZLÓ: *Anyagi felelősség a munkaviszony keretében okozott károkért.* KJK 1964.
- (25) Polgári elvi határozatok. Bp. 1988.
- (26) Polgári Jogi Döntvénytár. III. és IV. k.
- (27) STAND LAJOS: *A munkaadó felelőssége alkalmazottaiért.* Jogállam. 1–2. sz.
- (28) SZIGETI LÁSZLÓ: *Az üzem kártérítési felelőssége.* Jogállam. 1927. 271. p.
- (29) SZLADITS KÁROLY: *A 84. sz. TŰH alkalmazása.* Jogtudományi Közlöny, 1917–1918. 225. p.
- (30) SZLADITS KÁROLY, *Magyar Jog*, 1921. 184. p.
- (31) SZLADITS KÁROLY: *Magyar magánjog.* IV. köt.
- (32) TŰRY SÁNDOR: *Megállhat-e a m. kir. Curia jogegységi tanácsának 13. sz. polgári döntvénye?* Jogtud. Közl. 1917. 5. szám melléklete.
- (33) ÚJVÁRINÉ ANTAL EDIT: *Egy joghézag ürügyén. [Alkalmazottért és megbízottért való felelősség.]* Jogtudományi Közlöny 8/93:328–330.
- (34) ZOLTÁN ÖDÖN: *Felelősség szerződésen kívül okozott károkért.* KJK. Bp. 1961.

LÁSZLÓ ÖRKÉNYI

THE LIABILITY FOR DAMAGES CAUSED BY THE EMPLOYEE TO THIRD PARTY

(Summary)

Though the roots of the law claiming for damages date back to Roman times, the institution of liability for damages caused by the employee to third party only appeared in the last century. Its appearance took place simultaneously Withand was closely related to the revision of underlying principles of liability for damages based on culpability although these principles were found inrefutable for centuries, and to many other similar constructions of strict liability.

The essay tries to represent the more than a century long national development of this institution and it examines the coherence between the culpability system and first of all the latest dogmatical conception about the objective constructions of liability and as well as those circumstances which made their appearance possible. I try to survey step by step those logical methods, according to which the application of law – starting from the earlier legislative products – helped to develop the solution for the practical questions raised by the regulation of damages caused by the employee and find a coherent solution with modern conception of liability.

An interesting aspect of the surveying these questions is that the development of domestic law cannot be characterised according to general european patterns in spite of the similar, simultaneous demands.

The next part of the essay examines why this progressiv practice was not included in the draft of the Hungarian Code of Civil Law, finally I present a short history of the operative rules also introducing its practical methods and the problems of interpretation.

